

FOLIUM CLASSICUM

**Nro 81
20.1.2012**

Tässä numerossa:

Puheenjohtajan tervehdys	Olli Salomies	3
Syksyllä 2011 palkitut ylioppilaat		3
Päätös epäilystä hyvän tieteellisen käytännön loukkaamisesta		4
Tutkintaryhmän loppuraportti		6
Alkman: 1. <i>Partheneion</i>	Liisa Kaski	10
Catulluksen runoja	Risto Lehti	13
Lucanus: Erictho-noidan kuvaus	Saara Honkanen	15
Uutta kirjallisuutta	Toim. Laura Buchholz	17
Kevään 2012 tapahtumia	”	18

FOLIUM CLASSICUM, Klassillis-filologisen yhdistyksen jäsenlehti, ilmestyy kaksi kertaa vuodessa lukukausien alussa niin painetussa muodossa kuin sähköisesti yhdistyksen kotisivuillakin. Päätoimittaja: prof. Olli Salomies; toimitussihteeri: FM Laura Buchholz.

KLASSILLIS-FILOLOGINEN YHDISTYS (KFY) on tieteellinen seura, jonka tarkoitus on herättää ja ylläpitää harrastusta antiikin kulttuuria kohtaan, edistää sitä koskevaa tieteellistä tutkimusta ja olla yhdyssiteenä tämän alan tutkijoiden ja harrastajien kesken. Tätä varten yhdistys järjestää esitelmä- ja keskustelutilaisuuksia, harjoittaa julkaisutoimintaa ja edistää muillakin samanlaatuisilla tavoilla antiikin tutkimista tai tuntemista.

TOIMIHENKILÖT. Yhdistyksen puheenjohtajana toimii prof. Olli Salomies (etunimi.sukunimi@helsinki.fi), varapuheenjohtajana dos. Antero Tammisto (etunimi.sukunimi@ide.inet.fi) ja sihteerinä / rahastonhoitajana FM Laura Buchholz (etunimi.sukunimi@helsinki.fi). Lisäksi hallitukseen kuuluvat prof. Mika Kajava (etunimi.sukunimi@helsinki.fi) ja dos. Anneli Luhtala (etunimi.sukunimi@helsinki.fi). Yhdistyksen postiosoite on Maailman kulttuurien laitos, Klassillinen filologia, PL 24, 00014 Helsingin yliopisto.

YHDISTYKSEEN VOI LIITTYÄ maksamalla jäsenmaksun tilille Sampo 800014-70979064 (viite-numero 1009) ja lähettämällä osoitetietonsa sihteerille. Varsinainen jäsenmaksu on 20 euroa, opiskelijamaksu 5 euroa.

Yhdistyksen KOTISIVUT: www.helsinki.fi/hum/kla/kfy

Kannen kuva: Dionysos ja Viini. Roomalainen veistos, 150-200 jKr. Kuvan lähde: Wikimedia Commons.

Puheenjohtajan tervehdys

Olli Salomies

Klassillis-filologinen yhdistys toivottaa jäsenilleen taas kerran hyvää alkavaa kevättä! Kevään aikana KFY järjestää seuraavat esitelmätilaisuudet, perinteisen tavan mukaisesti aina tiistaisin klo 18-20.

28.2. esitelmän pitää vuosikokouksessa Kreikan kielen ja kirjallisuuden professori Mika Kajava aiheesta *Antiikin jumalien ruokavalio*. 27.3. esitelmän pitää FT Marja Vierros; hänen aiheensa on *Kreikan kielellisen variaation jäljillä: papyrukset paljastavat*. Kevään viimeisen esitelmän pitää 24.4. dos., yliopistonlehtori Reijo Pitkäranta aiheesta *Latinan uudissanat Turun akatemian dissertaatioissa 1642–1828*.

Tässä numerossa *Folium Classicum* julkaisee tavanomaisesta poikkeavan tekstin (s. 4-). Turun yliopistossa hyväksyttiin v. 2001 Homerosta käsitellyt väitöskirja, joka sisältää, kuten myöhemmin on ilmennyt, lukuisia plagioituja kohtia. Korrektin tieteellisen käytännön mukaisesti tutkintaryhmän loppuraportti on julkaistava jossain alan lehdessä; 28.11.11 päivätyssä kirjeessään Turun yliopiston rehtori Keijo Virtanen pyysi “Klassillis-filologista yhdistystä ryhtymään toimenpiteisiin loppuraportin julkaisemiseksi yhdistyksen jäsenlehdessä *Folium Classicumissa*”.

Syksyllä 2011 palkitut ylioppilaat

Latinan laajemman oppimäärän *laudatur*

Rasmus Huotari

Tampereen klassillinen lukio

Latinan laajemman oppimäärän *eximia cum laude approbatur*

Kaisla Kajava

Helsingin normaalilyseo

Sami Kattelus

Tampereen klassillinen lukio

Latinan lyhyen oppimäärän *laudatur*

Sointu Huvinen

Helsingin normaalilyseo

Marja-Leena Merenkylä

Turun iltalukio

18.11.2011

1223/06/2010

Jakelussa mainitut

Päätös epäilyistä hyvän tieteellisen käytännön loukkaamisesta

Professori Kathleen M. Coleman on lähettänyt rehtorille 28.3.2011 saapuneen kirjelmän, jossa on esitetty epäily, että Stephen Evansin vuonna 2001 Turun yliopistossa hyväksytyssä väitöskirjassa *Hymn and Epic: A Study of their Interplay in Homer and the Homeric hymns* olisi plagioituja kohtia. Rehtori on käsitellyt asian tutkimuseettisen neuvottelukunnan antaman ohjeistuksen mukaisesti. Varsinaisen tutkinnan asiassa on suorittanut rehtorin 13.6.2011 asettama tutkintaryhmä.

Tutkintaryhmän loppuraportin mukaan Evansin väitöskirjan osalta kyseessä on laajamittainen ja tahallinen vilppi tieteellisessä toiminnassa (plagiointi). Katson toteennäytetyksi, että Evansin väitöskirja sisältää plagioituja kohtia tutkintaryhmän loppuraportissa ja sen liitteissä esitetyllä tavalla.

Tutkintaryhmän loppuraportti julkaistaan seuraavasti:

1. Loppuraportti toimitetaan julkaistavaksi APA:lle (*American Philological Association*).
2. Loppuraportti toimitetaan julkaistavaksi klassillis-filologisen yhdistyksen jäsenlehdessä *Folium Classicumissa*.
3. Loppuraportti toimitetaan Turun yliopiston kirjastoon. Kirjastolle toimitetaan samalla tieto siitä, että Evansin väitöskirjaa ei enää levitetä edelleen ja väitöskirjan kirjastokappaleisiin tulee merkitä tai liittää tieto tutkintaryhmän loppuraportista.
4. Loppuraportti julkaistaan ja asiasta tiedotetaan Turun yliopiston sisäisillä verkkosivuilla.

Tutkintaryhmän loppuraportti on lähetetty Turun yliopistossa tiedoksi humanistiseen tiedekuntaan sekä kieli- ja käännöstieteiden laitokseen.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeistuksen mukaan Epäilty tai epäilyn esittäjä, joka on tyytymätön noudatettuihin menettelytapoihin, esiselvitykseen, tutkintaan tai sen loppuraporttiin, voi pyytää asiasta lausuntoa Tutkimuseettiseltä neuvottelukunnalta. Neuvottelukunnan on käsiteltävä asia sille toimitettujen asiakirjojen pohjalta viivytyksettä ja viimeistään 120 päivän kuluessa lausuntopyynnön saapumisesta sekä annettava asiasta neuvottelukunnan puoleen kääntyneelle osoitettu lausunto, joka saatetaan tiedoksi rehtorille.

18.11.2011

1223/06/2010

Tutkimuseettinen neuvottelukunta voi ehdottaa rehtorille lisätutkinnan suorittamista, mikäli esiselvityksen yhteenveto, varsinaisen tutkinnan loppuraportti tai jonkun asianomaisen lausuntopyynnössään esittämät seikat antavat neuvottelukunnan näkemyksen mukaan siihen aihetta. Neuvottelukunta ei osallistu esiselvityksien eikä tutkinnan tekemiseen eikä järjestä kuulemis-tilaisuuksia.

Yliopistolain (558/2009) 83 §:n mukaan yliopiston hallintoasiassa antamaan päätökseen haetaan muutosta valittamalla siihen hallinto-oikeuteen, jonka tuomiopiirissä yliopiston päätoimipaikka sijaitsee, sen mukaan kuin hallintolainkäyttölaissa (586/1996) säädetään. Päätöksen liitteenä on valitusosoitus Turun hallinto-oikeuteen.

Tämä päätös kumoaa asiassa 16.11.2011 annetun päätöksen.

Rehtori

Keijo Virtanen

Lakimies

Elina Reinikainen-Vänni

Liitteet	Tutkintaryhmän loppuraportti 27.10.2011 (Liite 1) Valitusosoitus (Liite 2)
Jakelu	Stephen Evans
Tiedoksi	Kathleen M. Coleman Humanistinen tiedekunta

27.10.2011

1223/06/2010

Jakelussa mainitut

Tutkintaryhmän loppuraportti

Selostus tutkinnasta Professori Kathleen M. Coleman on lähettänyt rehtorille 28.3.2011 saapuneen kirjelmän, jossa on esitetty epäily, että Stephen Evansin vuonna 2001 Turun yliopistossa hyväksytyssä väitöskirjassa *Hymn and Epic: A Study of their Interplay in Homer and the Homeric hymns* olisi plagioituja kohtia. Tarkempi selvitys asiasta ja epäillyt plagioidut kohdat käyvät ilmi kirjelmän liitteistä. *Rehtorille 28.3.2011 saapunut kirjelmä liitteineen liitteenä 1*

Rehtori on 4.4.2011 tehdyllä päätöksellä päättänyt aloittaa asiassa tutkimuseettisen neuvottelukunnan hyvää tieteellistä käytäntöä ja sen loukkausten käsittelemistä koskevan ohjeistuksen mukaisen esiselvityksen.

Stephen Evans on esiselvitykseen antamassaan lausunnossaan todennut, että hänen on ollut pakko saada väitöskirjansa valmiiksi tiettyssä aikataulussa ennen kuin professori Toivo Viljamaa jäisi eläkkeelle. Evans on todennut, että hänen väitöskirjansa lähdeviitteissä on huolimattomuutta ja joitakin sekaannuksia. Hänen mielestään näissä on kyse pääasiassa lievistä tai törkeistä laiminlyönneistä, mutta paikoitellen myös luvattomasta lainaamisesta. Evans on todennut myös, että hänen on ollut tarkoitus korjata väitöskirjaansa vielä ennen sen hyväksymistä, mutta lähinnä silloisesta elämäntilanteestaan johtuen hän ei ole pystynyt tätä tekemään suunnitelmansa mukaisesti. *Stephen Evansin lausunto liitteenä 2*

Professori Coleman ei ole antanut esiselvityksen tässä vaiheessa lisäselvitystä asiassa.

Humanistisen tiedekunnan lausunnossa on todettu, että Evansin väitöskirja on hyväksytty tiedekunnassa vuonna 2001. Väitöskirjan ohjaaja ei ole enää yliopiston palveluksessa. Väitöskirjan esitarkastajina ovat toimineet Dr Penelope Murray (Warwick) ja dosentti Martti Leiwo (Helsinki). Vastaväittäjänä on toiminut Dr Penelope Murray ja kustoksena professori Toivo Viljamaa. Tiedekunta on hyväksynyt väitöskirjan 29.8.2001 arvosanalla *magna cum laude approbatur*.

Tiedekuntaneuvosto on väittelylupaa myöntäessään perustanut päätöksensä esitarkastajien lausuntoihin. Väitöskirjan hyväksymisen perusteena on käytetty vastaväittäjän lausuntoa. Tiedekunnan mukaan nyt rehtorille tulleessa ilmoituksessa esitettyjen hyvän tieteellisen käytännön

27.10.2011

1223/06/2010

loukkausepäilyjen aiheellisuus ja niiden tueksi esitettyjen perusteiden tutkiminen vaatii perusteellista paneutumista aiheeseen ja erillistä asian selvittämistä.

Esiselvityksestä laadittu yhteenveto on toimitettu epäillyn ja epäilyn esittäjän tietoon mahdollisia vastineita varten. Coleman on antanut vastineensa esiselvityksen yhteenvetoon. Evans ei ole antanut lisäselvitystä asiassa.

Colemanin vastineen mukaan *American Philological Association* (APA) on toiminut asianmukaisesti käsiteltävänä olevassa asiassa. Lisäksi Coleman on antanut vastineessaan lisäselvitystä Evansin väitöskirjan alaviitteistä, joissa on esiintynyt epätarkkuuksia tai epäselvyyksiä. *Colemanin vastine liitteinä 3*

Rehtori on katsonut, että esiselvitys ei ole poistanut epäilyä vilpistä tieteellisessä toiminnassa Evansin väitöskirjan osalta. Rehtori on 13.6.2011 asettanut tutkimuseettisen neuvottelukunnan antaman ohjeistuksen mukaisen tutkintaryhmän suorittamaan varsinaisen tutkinnan asiassa. *Tutkintaryhmän asettamispäätös ja rehtorin päätös tutkintaryhmän työajan jatkamisesta liitteinä 4 ja 5*

Tutkintaryhmän arvio

Tutkintaryhmä on suorittanut varsinaisen tutkinnan asiassa. Tutkintaryhmän näkemyksen mukaan professori Colemanin kirjelmässä esitetyt epäilyt Evansin väitöskirjan sisältämisestä plagioiduista kohdista ovat perusteltuja. Tutkintaryhmä on tutkinut Evansin väitöskirjan kokonaisuudessaan ja havainnut, että Evansin väitöskirja sisältää myös useita muita plagioituja kohtia, joita ei ole esitetty Colemanin kirjelmässä. *Tutkintaryhmän listaus Evansin väitöskirjan plagioiduista kohdista liitteinä 6*

Tutkintaryhmä on varannut Evansille mahdollisuuden antaa lausuntonsa asiassa. Evans on lausunnossaan todennut, että hänellä ei ole asiaan lisälausuttavaa. *Evansin lausunto liitteinä 7*

Tutkintaryhmä on asiaa tutkiessaan ottanut huomioon Evansin antamat lausunnot. Tutkintaryhmän mukaan Evansin esittämät perusteet väitöskirjassa havaituille ongelmille eivät ole relevantteja tai uskottavia. Esimerkiksi kiire, ongelmat siteeraamiskäytännössä tai asian rehtorille ilmoittaneen ylireagointi väitöskirjan puutteellisuuksiin eivät ryhmän mukaan ole päteviä perusteita väitöskirjan vakaville puutteille.

Tutkintaryhmän näkemyksen mukaan Evansin väitöskirja sisältää runsaasti plagioituja kohtia (ks. liitteet 1, 3 ja 6). Tutkinnan perusteella voidaan todeta, että merkittävät osat Evansin väitöskirjasta perustuvat toisten teksteihin ilman asianmukaisia lähdeviitteitä ja Evans on myös laajasti esittänyt toisten tekstejä omina käsityksinään. Tutkintaryhmän mukaan kyseessä ei ole ainoastaan piittaamattomuus hyvästä tieteellisestä käy-

27.10.2011

1223/06/2010

tännöstä ja esimerkiksi ongelmat viittauskäytännössä, vaan laajamittainen ja tahallinen vilppi tieteellisessä toiminnassa (plagiointi).

Ryhmän näkemys perustuu suoritettuun tutkintaan, jonka kuluessa ryhmä on löytänyt väitöskirjasta huomattavasti enemmän plagioituja kohtia kuin mitä rehtorille tullessa ilmoituksessa on esitetty. Jo Evansin väitöskirjan vastaväittäjänä toimineen Dr Murrayn ja esitarkastajana toimineen dosentti Leiwon lausunnoissa on kiinnitetty huomiota väitöskirjan puutteellisiin mm. sitaattien käyttämisessä.

Vaikka varsinainen tutkinta on kohdistunut Evansin väitöskirjaan, professori Colemanin rehtorille lähettämässä ilmoituksessa on kiinnitetty huomiota myös *New England Classical Journal*issa vuonna 2007 julkaistun Evansin artikkeliin. Tutkintaryhmä on työssään tarkastellut Evansin edellä mainittua artikkelia ja todennut, että artikkeli on lähes kokonaan kopioitu Evansin omasta väitöskirjasta, joka on puolestaan tässä tutkimuksessa todettu olevan merkittävältä osin plagioitu. Ryhmän näkemyksen mukaan artikkeli osoittaa Evansin väitöskirjassaan käyttämän tavan kirjoittaa: hän kokoaa tekstinsä jo olemassa olevasta materiaalista, jolloin kirjoittajan oman tuotoksen määrä tekstissä jää erittäin vähäiseksi.

Tutkintaryhmän ehdotus

Tutkintaryhmän loppuraportti lähetetään Turun yliopistossa tiedoksi humanistiseen tiedekuntaan sekä kieli- ja käännöstieteiden laitokseen.

Tutkintaryhmän ehdotus on, että tutkintaryhmän loppuraportti julkaistaan seuraavasti:

1. Loppuraportti toimitetaan julkaistavaksi APA:lle (*American Philological Association*).
2. Loppuraportti toimitetaan julkaistavaksi klassillis-filologisen yhdistyksen jäsenlehdessä *Folium Classicum*issa.
3. Loppuraportti toimitetaan Turun yliopiston kirjastoon. Kirjastolle tulee samalla toimittaa tieto siitä, että Evansin väitöskirjaa ei enää levitetä edelleen ja väitöskirjan kirjastokappaleisiin tulee merkitä tai liittää tieto tutkintaryhmän loppuraportista.
4. Loppuraportti julkaistaan ja asiasta tiedotetaan Turun yliopiston verkkosivuilla.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeistuksen mukaan rehtori päättää, mihin toimiin ja seuraamuksiin varsinaisen tutkinnan tulos antaa aiheita ja tekee päätöksen niihin ryhtymisestä.

27.10.2011

1223/06/2010

Professori

Veli-Pekka Viljanen

Professori

Jyri Vaahtera

Professori

Mika Kajava

Lakimies

Elina Reinikainen-Vänni

Liitteet

Rehtorille 28.3.2011 saapunut Kathleen M. Colemanin kirjelmä liitteineen (Liite 1)
Stephen Evansin 15.4.2011 yliopistolle saapunut lausunto liitteineen (Liite 2)
Kathleen M. Colemanin 19.5.2011 päivätty vastine (Liite 3)
Rehtorin 13.6.2011 tekemä päätös tutkintaryhmän asettamisesta (Liite 4)
Rehtorin 3.10.2011 tekemä päätös tutkintaryhmän työajan jatkamisesta (Liite 5)
Tutkintaryhmän listaus Stephen Evansin väitöskirjan plagioiduista kohdista (Liite 6)
Stephen Evansin 26.9.2011 yliopistolle saapunut lausunto (Liite 7)

Jakelu

Kathleen M. Coleman
Rehtori
Stephen Evans

Tiedoksi

Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Humanistinen tiedekunta
Tutkimuseettinen neuvottelukunta

Alkman: 1. *Partheneion*

Liisa Kaski

600-luvun jälkipuoliskolla Spartassa eläneen kuorolyyrikko Alkmanin elämästä ei tiedetä juuri mitään. Hänen syntyperästään kiisteltiin jo antiikin aikana, ja vaikka hänen tuotantaan koottiin Aleksandriassa kuudeksi kirjaksi, runoja on meille säilynyt vain pieninä fragmentteina. Fragmenteista laajin on ns. ensimmäinen *Partheneion*, josta allaoleva käännösote käsittää parhaiten säilyneen osan, säkeet 36–101.

Aleksandrialaisen Alkman-edition teksteistä kolmasosa oli vastaavantyyppistä tyttökuorolle kirjoitettua runoutta. Arkaaisen ajan partheneion-runous, jota tunnetaan myös muilta kuorolyyrikoilta, oli ennen kaikkea tilannesidonnaista, rituaaleihin kytkeytyvää julkista runoutta. Sitä on tulkittu paitsi jumalille omistettuna kulttirunoutena, myös laulajiensa rituaalisena kilpana, jonka avulla arvioitiin ja paranneltiin tyttöjen naimakuntoa ja valmistettiin nuoria naisia vaimon osaan. Kultin kohteena olevan jumaluuden ja mytologisten seikkojen lisäksi runoissa tyypillisesti käsitellään myös itse tyttöjä ja heidän henkilösuhteitaan.

Alkmanin 1. *Partheneion* tunnetaan vain yhdestä papyruksesta (Louvre E 3320), jonka ranskalainen egyptologi Auguste Mariette löysi vuonna 1855 haudasta Sakkarassa, Pohjois-Egyptissä. Teksti sisältää muutamia kohtia, jotka on aiemmin muista lähteistä tunnettu Alkman-sitaatteina, ja käsialan perusteella papyrus on ajoitettu ensimmäiselle vuosisadalle jKr. Papyruksen teksti on aksentoitua ja runon lisäksi sisältää runsaasti kommentteja. Tekstipalstoja on kolme ja jälkiä neljännestä, joka ilmeisesti käsitti vain nelisen riviä; neljännestä palstasta ei ole säilynyt käytännössä muuta kuin runon päätöstä osoittava merkintä, ensimmäisestä palstasta on säilynyt vain oikea puoli.

Heikosti säilyneen alkuosan on voitu päätellä käsitelleen Spartan myyttistä historiaa, vallanperimystä Hippokoonin poikien ja Hippokoonin veljen Tyndareuksen välillä, ja mahdollisesti myös muita myyttiaiheita. Myytin kerronta huipentuu moraaliseen maksimiin: kuolevaisen ei sovi tavoitella Afroditea puolisoiksi (tai, aukkoisen tekstin tulkinnasta riippuen, vastustella hänen suunnitelmiaan); jumalat langettavat jokaiselle osansa ja kostavat ihmisen hybriksen.

Myyttiosuudesta siirrytään aamuöistä rituaalia suorittavan tyttökuoron toimien kuvaamiseen. Erityisesti vertaillaan ja ylistetään Hagesikhora ja Agido -nimisten neitojen kauneutta. Nimistä kannattaa huomata se, että Hagesikhora on aiheeseen sopivasti "kuoron johtajaa, tanssiin viejää" merkitsevä sana, Agido taas on yhdistetty spartalaiseen Agiadien dynastiaan. Rituaalin kohde on jumalatar, jota säilyneen tekstin perusteella ei voida varmasti nimetä.

Runon ja rituaalin kokonaisuudessa on eri tasoilla kyse kosmoksen, poliiksen ja ihmiselämän järjestymisestä perinteen siunaamalla ja yhteisön kannalta hyväksi havaitulla tavalla. Myyttiesimerkit runon (puoleksi kadonneella ja alla olevasta käännöksestä puuttuvalla) alkupuolella muistuttavat siitä miten käy, jos laitton perijä yrittää haastaa laillisen, vallitsevan järjestyksen. Juuri tämänkaltainen myyttien toistaminen nuorten tyttöjen kuororituaaleissa on ollut tapa tutustuttaa tytöt siihen mytologis-rituaaliseen perintöön, jonka varaan poliiksen instituutiot rakentuvat ja jota he tulevana vaimoina ja laillisessa avioliitossa syntyvien kansalaisten äiteinä osaltaan kannattelevat ja välittävät eteenpäin. Tytöille runon käyttökontekstina toimiva rituaali saattoi siis olla lapsuudesta naiseuteen johtavan siirtymäriittien ketjun yksi lenkki, jonka tarkoituksena oli esimer-

kiksi valmistautuminen avioliittoon tai kosi-
joiden houkuttelu, samalla kun rituaali koko
yhteisön kannalta ehkä merkitsi myös val-
mistautumista esimerkiksi kyntöajan alkuun
ja talveen.

Tulkinnoissa on kiinnitetty huomiota
mm. *Partheneionin* runsaaseen eläinsymbo-
liikkaan. Hevosten kantamat merkitykset
liittyvät tyttöjen ulkonäköön ja runon
kontekstina olleen rituaalin elekieleen, esi-
merkiksi mahdolliseen juoksukilpailuun.
Hevosen kesyttäminen on kreikkalaisessa
runoudessa keskeinen lapsenkasvatus-
metafora ja liittyy sekä lapsen enkulturaati-
oon että seksuaalisuuteen ja avioliittoon.
Toisaalta tulee mieleen myös hevosten kyt-
keytyminen mytologiassa taivaankappalei-
den liikkeeseen ja siten ajan kulumiseen –
etenkin kun lähestyvällä aamunkoitolla, Si-
riuksella ja Plejadien nousulla on runossa
keskeinen sijansa. *Partheneionin* lintuhahmot
taas avaavat rikkaan mytologisen al-
luusioverkoston lisäksi hieman myös runon
äänimaisemaa, runoa laulavan ja tanssivan
tyttökuoron eli runon ’minän’ käsityksiä
omasta äänellisyydestään.

Tulkinnallisesti ja kääntämisen kannal-
ta *Partheneionin* vaikeimmat kohdat ovat juu-
ri niitä, joista samalla avautuu eniten polku-
ja runon rituaalisen kontekstin ja myyttisten
alluusioiden jäljittämiseen. Aikalaiskuulijoil-
le monet meille hämäräksi jäivät kohdat
olivat varmaankin selviä jo yksin sen takia,
että runoa ei kohdattu pelkkänä tekstinä
vaan sävelten, sanojen, tanssin ja eleiden
moniaistisena rituaalidraamana. Runon
monitulkintaisimmissa kohdissa lienee kui-
tenkin jo alun perinkin lähestytty niitä latau-

Jumalat kostavat kyllä
ja onnellinen se joka
viisaudella punoo päivänsä
kyynelittä; mutta minä laulan
Agidon valoa: hänet näen 40
kuin auringon, sen jonka Agido
todistajaksemme kutsuu esiin.

*Terracotta-figuriini Myrinasta (150-100 eKr.).
Louvre. Kuvan lähde: Wikimedia commons.*

tuneita myyttiin, kulttiin ja ihmisten keski-
näisiin suhteisiin liittyviä alueita, joiden yk-
siselitteinen sanallinen ilmaiseminen on
mahdotonta. Käännöksessä erityisesti näi-
den kohtien välittäminen on haaste.

Kuten muissakin Alkmanilta säilyneis-
sä fragmenteissa, *Partheneionin* kielimuoto
on doorilainen. Alkutekstinä on Malcolm
Daviesin editio vuodelta 1991.

Mutta ylistää tai moittia häntä ei
kuulu kuoronjohtajamme salli,
ei minun eikä meidän; hän itse 45
erottuu joukosta niin kuin
laidunkarjan keskellä voitokas
vahva hevonen, helähtäväkenkäinen
ja kivenalisten unien oma.

Etkö muka näe? Sotaratsu on enetialainen, mutta sisareni Hagesikhoran harja kukkii puhdasta kultaa, hänen kasvonsa ovat hopeaiset.	50	Sillä vetohevosen [...] samoin [...] täytyy ohjata niin kuin laivassakin kapteenia ennen muita kuunnellaan	95
Miksi puhun siitä mikä on ilmiselvää, Hagesikhora itse? Ja toisena ylväs Agido niin kuin skyyttihevonen lyydialaisen jäljessä; sillä Plejadit taistelevat nousten kuin Sirius halki ambrosiaisen yön meidän kanssamme jotka tuomme aamun jumalattarelle viittaa.	55	Ei Seireenejä sentään laulisampi [...] sillä he ovat jumalia, mutta yhdentoista sijaan kymmenen lasta laulaa, soivat kuin Ksanthoksen virroilla	100
	60	joutsen. Ja kaivattu kultanvaalein hiuksin [...]	
		Kirjallisuutta	
Sillä ei purppura, ei näin suuri paljous lainkaan riitä eikä kirjavainen käärme, kauttaaltaan kullasta, ei Lyydian seppelnauha, orvokinkatseisten nuorten ilo, eivät Nannon hiukset, ei edes jumalainen Areta, ei Sylakis eikä Kleësisera, etkä Ainesimbrotan luo mentyäsi sano: tulkoon Astafis kanssani ja Filylla katsokoon minuun ja ihana Damareta sekä Wianthemis; – Hagesikhora minua raastaa.	65	Calame, Claude 1983. <i>Alcman. Introduction, texte critique, témoignages, traduction et commentaire</i> . Edizioni dell'Ateneo, Roma.	
	70	Calame, Claude 2001. <i>Choruses of Young Women in Ancient Greece. Their Morphology, Religious Role, and Social Functions</i> . New and revised edition. Transl. Derek Collins & Janice Orion. (Alkuteos <i>Les chœurs de jeunes filles en Grèce archaïque</i> . Vol. I. 1977.)	
	75	Ferrari, Gloria 2008. <i>Alcman and the Cosmos of Sparta</i> . The University of Chicago Press, Chicago and London.	
Sillä Hagesikhora, kaunisnilkkainen, ei ole tässä, Agidon [...] vierellä pysyy ja juhlamenojamme ohjaa. Mutta [...], jumalat, ottakaa vastaan; sillä jumalten on päättös ja täyttymys. [...] lausuisin itse, minä, neito joka turhaan orrelta kirskun, pöllö. Silti eniten tahdon ilahduttaa Aamua, hän on vaivojemme parantaja – mutta Hagesikhoran myötä tytöt astuvat ihanaan rauhaan.	80	Hutchinson, G. O. 2001. <i>Greek Lyric Poetry. A Commentary on Selected Larger Pieces</i> . Oxford University Press, Oxford.	
	85	Page, Denys L. 1951. <i>Alcman. The Parthenion</i> . The Clarendon Press, Oxford.	
	90	<i>Poetarum Melicorum Graecorum Fragmenta. vol. I: Alcman, Stesichorus, Ibycus.</i>	

Catulluksen runoja

Risto Lehti

Oletan että lukijat eivät kaipaa Catulluksen runoilille esittelyä. Valitsin proseminaarityöhöni sävyiltään erilaisia hendekasyllabuksia (säkeen tyypillisin muoto – – – u u – u – u – –), sillä halusin paneutua kysymykseen, kuinka tällainen aiolialainen runomitta olisi siirrettävä suomeen. Mukaan tuli yksi jambinen runo (nro 52) lähinnä sattumalta.

Mitallisessa Catullus-käännöksessään Päivö Oksala sijoitti pääpainot järjestään säkeen pitkille tavuille. Yleisenä ratkaisuna se ei minun mielestäni ole tyydyttävä, kahdesta syystä. Ensinnäkin se rajoittaa käytössä olevaa sanavarastoa liikaa, kun suurin osa lyhyellä tavulla alkavista sanoista jää pois. Toiseksi kun suomen kielessä on kaksi jokseenkin riippumatonta vapausastetta – tavujen paino ja pituus – ja kun runomittamäärää tavujen pituudet melko tiukasti, tulisi painojen sijoittelulle jättää vapautta rytmistä ilmaisua varten. Onhan murrelmasäe kalevalamittassakin varsin yleinen.

10

Varus, tuttuini, vei kadulta naistaan
katsomaan, minä kun olin vapaalla.
Havaitsin heti, että pikku hutsu
ei ollut tasoton tai muotopuoli.
Kun päästiin asiaan, esille nousi 5

monta pointtia: minkälainen paikka
on Bithynia, kuinka maa makaa, ja
en suinkaan ole käärinyt pätkää?
Kerroin faktoja, kuinka niin natiivit
kuin päällystö ja miehet kaikki jäivät 10

vaille rahtua syytä irrotella.
Vielä kun kusipäätä preetoriksi
ei vaan kiinnostaneet kohortin murheet.
'Kai sentään sinä kantajat ja tuolin
hankit, kun sanotaan peräisin sieltä 15

Tämä ei kuitenkaan merkitse, että mikä hyvänsä tapa sijoitella sanat säkeeseen olisi yhtä hyvä. Jos suomalaiset runoilijat alkaisivat käyttää aiolialaisia mittoja innokkaasti, mikä vaikuttaa epätodennäköiseltä, luultavasti kaikista mahdollisista kombinaatioista valikoituisivat ajan myötä ne, joita pidettäisiin kullekin säetyypille normaaleina. Tällä tavallahan mitat kehittyivät, kun roomalaiset ryhtyivät niitä käyttämään. Ymmärtääkseni myös ranskan syllabisten mittojen kohdalla on tapahtunut vastaavaa. Omat yritykseni on tietysti nähtävä tämänöisen, kuvitellun kehityslinjan suhteen kovin alustavina.

Suomennokset saivat sekä proseminaarin että syksyisen käännösseminaarin osanottajilta rakentavaa kritiikkiä, jota en läheskään joka kohdassa ole kyennyt huomioimaan, kun sanat eivät aina suostu mitan komentoon. Kiitokset asianomaisille.

sen laitteen olevan?', sanoivat toiset.
Esittääkseni neitoselle herraa
sanoin: 'En minä niin pulassa ollut,
vaikka sain tosi surkean provinssin,
etten hankkisi kanto-orjaryhmää.' 20

Vaikkei tietoakaan minulla ollut
mistään orjasta nostamaan olalleen
sängynrähjäni irtonaista jalkaa.
Tietenkin tämä lutka siihen naukui:
'Lainaathan sitä, kun, Catullus-kulta, 25

tahdon sen satulassa luo Serapiin
ratsastaa. 'Odotas', sanoin tytölle,
'taisin lausua, että itse hankin,
sekoilin, oli yksi kumppaneista,
Gaius, siis tämä Cinna, sen omistaa. 30

Mutta viis minä siitä, kumpi meistä,
kun käytän sitä juuri kuin omaani.
Vaan olet sinä riesa ihmiseksi,
joutuu luonasi vahtimaan puheitaan.'

41

Ameana, se puhkinaitu tyttö
tahtoi könttänä kymmenentuhatta,
tyttö jolla nenän tilalla paakku,
siis sen turmio-formiaanin nainen.
Omaisat, kuka vain tytöstä vastaa, 5
kootkaa ystäviään ja lääkäreitä:
tyttö ei ole terve eikä koskaan
arvoaan hopeaan tapaa kuvastaa.

John Reinhard Weguëllin: Lesbia (1878). Kuvan lähde: Wikimedia Commons.

46

Nyt raikkaan sulasään kevät palauttaa,
nyt taivaan jokahelmikuisen raivon
asettaa Zefyros puhalteluillaan.
Catullus! jätä Fryygiian tasangot 5
ja kuuman Nikean satoisa multa:
on kiidettävä Aasian keskuksiin.
Nyt lähdönhaluaan jo mieli kuohuu,
nyt sääriin kihoaa iloista voimaa.
Oi rakkaat toverit, hyvästi teille,
kaukaa yhtenä joukko lähti matkaan, 10
takaisin oma tiensä tuo jokaisen.

52

Kuis on, Catullus? Miksi lykkäät kuolemaa?
Nyt virkatuoliin nousi paise Nonius
ja konsuliutta ennakoi Vatinius.
Kuis on, Catullus? Miksi lykkäät kuolemaa?

53

Nauroin ties ketä kuulijoista äsken,
suureen tyyliin kun Vatiniuksen
rikoksiin todisteet esitti Calvus.
Mies taivasteli kämmenensä nostain:
'Pulputtaa, jumalat, upeesti tappi!' 5

58

Caelius, Lesbia, Lesbianhan tiedät,
meidän Lesbia, jolle soi Catullus
rakkauden yli kaikkien omaisten,
risteyksissä ja porttikäytävissä
kuorii nyt Remuksen pojista kerman. 5

Lucanus: Erictho-noidan kuvaus (*Bell. Civ.* 6,507-588)

Saara Honkanen

Lucanuksen (39–65 jaa.) eepos *De bello civili* (*Bellum civile/Pharsalia*) on kautta aikain herättänyt lukijoissaan sangen ristiriitaisia tunteita. Iulius Caesarin ja Pompeiuksen välillä vuosina 49–48 eaa. käyty sisällissotaa kuvaava suurteos on erittäin synkkä ja väkivaltainen ja asettuu monin tavoin niin sisällöltään kuin tyyliltään Vergiliuksen viitoittamaa eepistä traditiota vastaan. Lucanus avaa lukijalle maailman, jonka ”sankarit” ovat epätäydellisiä ja tuhovoimaisia ja jossa ihmisluonnon raakalaismaisuus on vääjäämättä johtamassa Rooman ja kosmisen maailmanjärjestyksen tuhoon. Teos välittää unohtumattoman kuvan sodan groteskiudesta, kauhusta ja kaoottisuudesta.

Teoksen kaoottisen pohjavireen eräänlaisena kulminaatiopisteenä pidetään kuudennen kirjan loppupuolta, jossa esiin astuu Erictho-noidan hahmo. Tässä jaksossa Pompeiuksen kelvoton jälkeläinen Sextus Pompeius etsii maineikkaan noidan käsiinsä kuullakseen ennustuksen sodan lop-

putuloksesta. Ennustuskeinonaan Erictho käyttää nekromantiaa eli kuolleista manaus- ta. Erictho-jaksoa on usein pidetty niin groteskin kammottavana, että monet kommentaattorit ovat tyystin hypänneet tämän Lucanuksen ”tyylillisen ylilyönnin” ohi.

Seuraava suomennos käsittää Erictho-jaksosta säkeet 507–588, joissa kuvataan noidan hahmoa ja edesottamuksia ja joiden on usein katsottu olevan retoriselta voimallaan jakson kaikkein vaikuttavin osa. Olen alun perin laatinut käännöksen latinan proseminaarityötäni varten, mutta olen sittemmin muokannut sitä viime syksynä laitoksella järjestetyssä käännösseminaarissa saamani asiantuntijapalautteen pohjalta. Lopputuloksena on toivoakseni teksti, joka on helposti avautuvaa ja sujuvaa suomen kieltä mutta säilyttää suorasanaisuudestaan huolimatta mahdollisimman vahvana alkutekstin maagisen ja alkukantaisen tunnelman.

Nämä pahantekijöiden riitit, nämä hirvittävän kansan rikokset
hurja Erictho oli tuominnut liian puhtoisina ja oli suunnannut
oman saastaisen taitonsa aivan uudensuolaisiin palvontamenoihin.
Hänellä ei ole lupaa työntää kalmansynkeää päätään kaupungin
muurien suojaan tai koteihin; niinpä Pimeyden jumalten suosikki
majailee autioissa haudoissa ja hallitsee kalmistoja, joista hän on
hätyyttänyt pois aaveet. Eivät jumalat eikä itse elämä estä häntä
kuuntelemasta vainajien neuvonpitoja sekä tuntemasta Manalan
asuinsijoja ja Manalan jumalan salaisuuksia. Tuon jumalattoman
kasvot ovat likaiset, iljettävät ja epämuodostuneet, ja Tuonelan
kalpeus vielä pahentaa tätä kamalaa, takkuisten hiusten peittämää
naamaa, jota poutasäällä ei koskaan nähdä; silloin, kun rajuilma
ja tummat pilvet peittävät tähdet, thessalialaisnoita astuu kolkoista
hautakummuistaan ja kahmii käyttöönsä yöllisiä salamaniskuja.
Hän talloo ja polttaa tuhkaksi hedelmällisen viljan siemenet
ja turmelee hengityksellään vaarattomat tuulet.
Hän ei rukoile jumalia, hän ei kutsu avukseen nöyrällä laululla

jumalallisia apuvoimia eikä hän välitä uhrata sisälmyksiä hyvien
 ennusmerkkien toivossa; hän riemuitsee asettaessaan alttareille 525
 hautajaistulia ja sytytetyiltä haudoilta ryöstämiään suitsukkeita.
 Jokaiseen rikokseen jumalat antavat suostumuksensa jo noidan
 ensisanat kuullessaan säästyäkseen vielä kamalammilta loitsuilta.
 Eläviä ja raajojaan yhä hallitsevia olentoja Erictho on kaivanut
 hautaan; kuolema otti heidät huomaansa vastentahtoisesti, sillä 530
 kohtalo oli heille vielä vuosia velkaa; hän on kääntänyt ruumissaattoja
 ja nostanut vainajia haudoistaan, ihmisraadot ovat paenneet kuolemaa.
 Hän riistää nuorukaisten höyryävät tuhkat ja tulikuumat luut
 keskeltä rovioita – ja vieläpä vanhempien pitelemän soihdun –
 ja hän kerää talteen mustana savuna ilmaan lentelevät 535
 hautajaissijan kappaleet, tuhkien sekaan valuvat vaatteet
 ja ihmisraajoille löyhkäävät hiilet.
 Mutta kun kiviin säilötyistä ruumiista on sisin kosteus
 haihtunut pois ja ruumiiden jäänteet ovat kovettuneet,
 purkaa tuo noita ahnaasti kiihkonsa kaikkiin raajoihin, 540
 hän upottaa kätensä silmäkuoppiin, kaivaa iloiten esiin
 kylmenneitä silmämunia ja jyräsi näivettyneen käden värittömiä
 kynsiä. Rikoksentekijän silmukan ja solmut hän on suullaan
 repinyt auki, hän on näykkinyt ristillä killuvia ihmisruumiita,
 raapinut kidutuspuita ja nyhtänyt irti rankkasateiden polkemia 545
 lihankappaleita ja paahtavan auringon korventamia sisuksia.
 Hän on korjannut talteen käsiin isketyt naulat, tumman
 raajoja pitkin valuvan verivisvan ja hyytyneen myrkyn,
 ja puremaa vastustelevassa jänteessä hän on roikkunut.
 Ja makasipa paljaalla maankamaralla millainen ruumis tahansa, 550
 hän istuu sen vierellä ennen petoeläimiä ja lintuja; itse hän ei revi
 jäseniä, ei veitsellä eikä omilla käsillään, vaan hän odottaa susia,
 joiden kuivista kidoista hän raadellut ruumiit mieluummin riistää.
 Mutta noidan kädet eivät kaihda tappamista, jos tarvitaan tuoretta
 verta, sitä, joka ensimmäisenä syöksyy aukaistusta henkitorvesta, 555
 [eikä hän kammoa verenvuodatusta, jos uhritoimitukset vaativat
 tuoretta hurmetta] ja hänen ruumiskestinsä sykkiviä sisäelimiä.
 Vatsaan repäistystä haavasta noita vetää ulos sikiön ja asettaa
 sen kuumille uhriliesille asioiden luontaista järjestystä rikkoen;
 ja aina silloin, kun tarvitaan hurjapäisiä ja väkeviä kummituksia, 560
 hän itse tekee vainajia. Jokainen ihmiskuolema on hyödyllinen.
 Hän tempaisee pois poskien kukoistuksen nuorelta ruumiilta ja
 leikkaa vasemmalla kädellään hiukset kuolevalta miehenalulta.
 Usein myös sukulaisen hautajaisissa hirvittävä Thessalian nainen
 on maannut rakkaiden raajojen päällä; ruumista suukotellessaan 565
 hän on katkaissut sen pään, höllentänyt hampaillaan auki sen
 kiinnipuristetun suun ja purrut irti kuivasta kurkusta roikkuvan
 kielen kärjen. Kylmille huulille hän on vuodattanut muminoita,
 saastaisen viestinsä hän on salassa jättänyt Pimeyden varjoihin.

Uutta kirjallisuutta

Koonnut Laura Buchholz

Alkuperäistekstien suomennoksia

Lucius Annaeus Seneca: *Kirjeet Luciliukselle* (*Epistulae morales ad Lucilium*). Suom. Antti T. Oikarinen, Basam Books 10/2011

Nicolaus Cusanus: *De Pace Fidei*. Suom. Matti Norri, Teivas Oksala. Artipictura 2011.

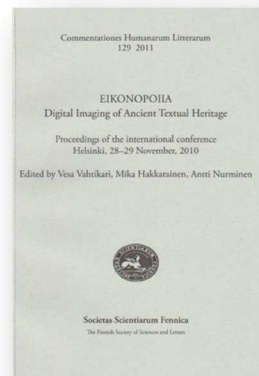
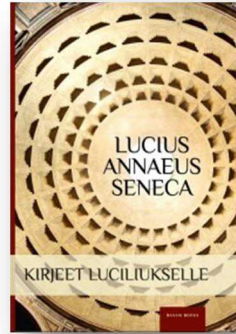
Tietokirjallisuutta

Timo Heinonen, Arto Kivimäki, Kalle Korhonen, Tua Korhonen, Heta Reitala: *Aristoteleen runousoppi – Opas aloittelijoille ja edistyneille*. Teos 3/2012.

Marja-Leena Hänninen, Maijastina Kahlos, Ulla Lehtonen: *Uskonnot antiikin Roomassa*. Teos 4/2012.

Suomalaistutkijoiden kansainvälisiä monografioita

Vesa Vahtikari, Mika Hakkarainen and Antti Nurminen (edd.): *Eikonopoiia: digital imaging of ancient textual heritage. Proceedings of the international conference, Helsinki, 28-29 November, 2010*. Commentationes Humanarum Litterarum, 129. Societas Scientiarum Fennica, 2011.

Mahdollisista puutteista tai tulossa olevista kirjoista pyydetään ilmoittamaan Folium Classicumin toimitussihteerille Laura Buchholzille (etunimi.sukunimi@helsinki.fi).

KEVÄÄN 2012 TAPAHTUMIA

KFY:n kokoukset

Ti **28.2.** klo 18 KFY:n vuosikokouksen yhteydessä prof. **Mika Kajava** (HY): *Antiikin jumalien ruokavalio*. Helsingin yliopiston päärakennus (Unioninkatu 34), aud. XI.

Ti **27.3.** klo 18 FT **Marja Vierros** (HY): *Kreikan kielellisen variaation jäljillä: papyruksiset paljastavat*. Helsingin yliopiston päärakennus (Unioninkatu 34), aud. XI.

Ti **24.4.** klo 18 dos., yliopistonlehtori **Reijo Pitkäranta** (HY): *Latinan uudissanat Turun akatemian dissertaatioissa 1642-1828*. Helsingin yliopiston päärakennus (Unioninkatu 34), aud. XI.

Muita tapahtumia Suomessa

Ti **7.2.** klo 12.15-13.15 prof. **Carmela Baffioni** Napolin yliopistosta: *Cosmology and politics in the Ikhwan al-Safa' between Greek heritage and Ismaili elaborations*. Helsingin yliopiston päärakennus (Unioninkatu 34), aud II. Järjestäjänä maailman kulttuurien laitoksen FiDiPro-projekti "The Intellectual Heritage of the Ancient Near East".

Ke **8.2.** klo 14.15-15.45 MA **Timothy Riggs**: *"Authentic Self in Farabi and its relation(s) to Ancient Greek Antecedents*. Helsingin yliopisto, Topelia, Unioninkatu 38, B114. Järjestäjänä maailman kulttuurien laitoksen FiDiPro-projekti "The Intellectual Heritage of the Ancient Near East".

Ti **27.3.** klo 18.15 FT, yliopistonlehtori **Ville Vuolanto**: *Lapsi ja arki Rooman keisarikaudella - leikki, työ, koulu*. Helsingin yliopiston päärakennus (Unioninkatu 34), aud. XII. Järjestäjänä Villa Lanten Ystävät ry.

Ma **16.4.** klo 18.15 **Mare Nostrum** -tilaisuus teemanaan kulttuurien yhteentörmäykset ja vuorovaikutus Välimeren alueella. Helsingin yliopiston päärakennus (Unioninkatu 34), aud. XII. Järjestäjänä Villa Lanten Ystävät ry.

FL **Marika Rauhala** väittelee Oulussa aiheesta *The Great Other of Gods. The Greek Elite's Image of the Cult of Kybele until the First Century CE.*, vastaväittäjänä prof. **Philippe Borgeaud** Geneven yliopistosta. Arvioitu ajankohta loppukevät-alkukesä 2012.

Suomen Ateenan-instituutin ohjelmaa

26.1. - 24.2. "Landscape" Maalausnäyttely, **Rose-Mari Torpo**.

1.-2.3. Jatko-opintoseminaari, klassillinen filologia.

30.3. klo 19.00 Luento, **Antero Tammisto**. Otsikko ilmoitetaan myöhemmin.

5.4. klo. 19.00 Musiikkiesitys. Vantaan **Suzuki-orkesteri** esittää suomalaista ja kreikkalaista kevyttä musiikkia.

7.-27.5. "Pekka of Finland. Contemporary Illustration from the Land of Booze and Blondes". Näyttely.

10.5. klo 19.00 FT **Ria Berg**: *Looking at Pompeian mirrors*.

18.5. Instituutin 27. vuosijuhla. **Martti Leiwo**: Instituutin toimintaraportti vuodelta 2011-2012. **Risto Pekka Pennanen**: Osmanimusiikin nationalistamisesta Kreikassa. Tarkempi otsikko ilmoitetaan myöhemmin.

Suomen Rooman-instituutin ohjelmaa

Villa Lanten esitelmät keskiviikkoisin klo 18

1.2. Dr. **Rita Paris** (Soprintendenza speciale per i beni archeologici di Roma) kertoo Via Appian uusista kaivauksista.

22.2. American Academyn johtaja **Christopher Celenza** esittelee Svetlana Hautalan ja Donatella Puligan teoksen *La Guerra grammaticale di Andrea Guarna (1511). Un'antica novità per la didattica del latino* (Edizione ETS 2011).

21.3. Prof. **Claudio Zaccaria** kertoo Aquileian tutkimuksesta.

23.5. Prof. **Margareta Steinby** pitää Amos Anderson-luennon.

Lisäksi

Ianiculum Workshop kokoontuu Villa Lantessa, Norjan instituutissa ja American Academyssä keskiviikkoisin klo 14 seuraavasti: 1.3 (**Elizabeth Robinson**), 22.2 (**Jonas Bjornebye**), 14.3 (**Margareth Andrews**), 18.4 (**Anu Koponen**)

26.3. klo 17 Incontri AIAC (arkeologisten instituuttien yhdistyksen seminaari)

16.-19.5. konferenssi: *Roman Family VI. Limits and borders of Childhood and Family*. Rooma. Ohjelma: www.irfrome.org/ei/images/Roman%20Family.pdf

*Tapahumakalenteri myös KFY:n kotisivuilla:
www.helsinki.fi/hum/klak/fy*

